

10. Нартова-Бочавер С. Понятие «психологическое пространство личности»: обоснование и прикладное значение / С. Нартова-Бочавер // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 6. – С. 27 – 36.
11. Перлз Ф. Внутри и вне помойного ведра: Радость. Печаль. Хаос. Мудрость / Ф. Перлз. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2001. – 224 с.
12. Kolosov A. Psychological crises of Olympic preparation and factors their determines / A. Kolosov // Abstracts of IV Workshop ENYSSP. – Barcelona, 2008. – P. 34.
13. Poczwardowska A. Diversifying approaches to research on athlete-coach relationships / A. Poczwardowska, J. Barott, S. Jowett // Psychology of Sport and Exercise. – Vol.7. – 2006. – Is. 2. – P. 125 – 142.
14. Reinhard S. A relational perspective toward teams and groups – a theoretical outline / S. Reinhard // XII European Congress of sport psychology. – Halkidiki, 2007. – P. 152 – 156.

Марія Коростіль,
методист-психолог,
Тернопільський обласний
комунальний інститут
післядипломної педагогічної освіти

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ПЕДАГОГІВ
З РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ НАСИЛЬСТВА В ШКОЛІ
(З ДОСВІДУ РОБОТИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КОМУНАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ)**

У статті йдеться про підвищення обізнаності педагогічних працівників щодо розуміння проблеми насильства над дітьми як соціального явища та знаходження шляхів його попередження.

Marina Korostil

**ORGANIZATION OF TEACHERS' WORK
TO SOLVE THE PROBLEM OF CHILD ABUSE AT SCHOOLS
(THE EXPERIENCE OF TERNOPIIL INSTITUTE OF POSTGRADUATE STUDY)**

The article features the problem of awareness raising of teachers on understanding the problem of child abuse as a social phenomenon and finding ways to prevent it.

Сьогодні вимагає від дітей чимраз швидшого і якіснішого входження у світ дорослих, що не завжди відбувається безпечно й без насильства. Фахівці, які надають допомогу, не завжди мають достатню та якісну підготовку для проведення ефективної профілактичної роботи. Причини можуть бути різними – брак спеціалізованої підготовки, швидка зміна реалій життя тощо.

Незважаючи на те, що українське законодавство забороняє будь-які прояви насильства стосовно дитини, зокрема і фізичне покарання, проблема існує, і на державному рівні визнається, що діти стикаються з різними проявами насильства у своєму житті. Особи, які вчиняють насильство щодо дитини, – дорослі та інші діти. Вдома, на вулиці, у навчальних закладах дитина не захищена від насильства. Засоби масової інформації своїми численними публікаціями, присвяченими темі насильства, постійно переконують суспільство в масовості й поширеності цього явища над дітьми та серед дітей в навчальних та виховних закладах.

Часто такі випадки трапляються саме в школі, де дитина проводить чи не третину свого часу. Тож у процесі соціалізації та навчання школи відіграють головну роль й мають створювати безпечне середовище для дитини. Ресоціалізація вимагає набагато більше засобів від держави, ніж первинна соціалізація. Отже, правильно ввести дитину в суспільство набагато простіше, аніж потім вживати додаткових заходів до її повернення. Для особистісного розвитку дітей безпека є ключовою; без неї неможливе повноцінне становлення особистості. Тож дорослі, які працюють у навчальних закладах, мають це враховувати та забезпечувати відповідні умови для безпечного розвитку дитини.

Розглядаючи школу як найважливіший інститут соціалізації особистості, необхідно зазначити, що якість процесу соціалізації залежить від загальної орієнтації школи в існуючій системі суспільних стосунків. Варто звернути увагу на такий факт, що в сучасній школі спостерігається підміна педагогіки інституційними нормами: вимоги до обов'язкових результатів навчання, до дотримання певних ритуалів уроку тощо. Ці вимоги не несуть жодної педагогічної цінності, але формують «подвійний стандарт» в оцінці вчинків: зовнішній рівень – з точки зору того, як «треба»; внутрішній – по суті, тобто як «насправді/реально». Окрім цього, ці вимоги несуть елементи насилля. В традиційному навчанні прагнення педагога добитися їх виконання призводить до виникнення педагогічного насилля, котре приймає конкретні форми в процесі взаємодії вчителя з учнями. Тобто, педагогічне насильство закладене в самих технологіях традиційного

навчання, і якщо вчитель не в стані його нейтралізувати, то можуть виникати і ситуації педагогічного свавілля.

Серед низки проблем, які уповільнюють роботу з протидії насильству в школі, слід зазначити і велике психологічне навантаження вчителів від тривалої роботи з дітьми (більшість вчителів мають стаж роботи більш як 10 років), яке призводить до професійного вигорання; і стереотипне уявлення про те, що лише від батьків залежить, яким чином дитина поводить себе в школі. Зважаючи на це, вчителі намагаються зняти з себе відповідальність за прояви агресії в учнівському середовищі навіть у тих випадках, коли ситуація залежить від них безпосередньо. Важливим недоліком є те, що в більшості шкіл не існує правил поведінки, які необхідні, щоб формувати зрозумілі і чіткі кордони дозволеного і прийнятного для дітей і дорослих. Стосовно останніх також варто відзначити, що немає чітко прописаних етичних стандартів поведінки вчителя в школі, а існуючі посадові інструкції, яких має дотримуватись педагог у викладацькій діяльності, жодним чином не регулюють відносини вчителя з колегами, учнями та адміністрацією. Сьогодні достатньо виразно виявляються факти жорстокості учнів по відношенню один до одного: діти б'ють тих, хто слабший; принижують тих, хто не зміг за себе постояти; ображають тих, хто не зміг дати здачі і т.д.

Громадська організація «Жіночий консорціум України» [1, с. 6] провела дослідження серед неповнолітніх на предмет їхньої обізнаності з проблемою насильства. З'ясовано, що, загалом, учні розуміють суть насильства:

- 9–11-річні дали ствердну відповідь (78% хлопців та 80% дівчаток);
- 12–14-річні – 88% та 90% відповідно;
- 15–16-річні – 91% та 92% відповідно.

На думку дослідників, це є свідченням не зростання насильства у житті дітей, а більшою мірою – усвідомленням підлітками даного явища. Також автори проекту підкреслюють, що знизився рівень фізичного насильства в школах (такі його форми як побиття, запотиличники, копняки). Особливо було відмічено зниження показника насильства (від 46% до 8%) у дівчат середнього та старшого підліткового віку. Водночас у них виявлено зростання показника образ (до 90% та 100% відповідно). Збільшення психологічного насильства у підлітковому середовищі може свідчити як про розвиток самоповаги у підростаючої особистості, так і про підпадання під вплив соціально прийнятних форм насильства у суспільстві [1, с. 14].

На думку австрійського психоаналітика Гельмута Фігдора [4, с. 11], одним із факторів, що провокують насилля в освітніх закладах, є редукція соціальних стосунків/навичок. Вона проявляється в тому, що школа орієнтується на формування ригідного (ригідність – спротив змінам, непроникність, відсталість, інертність; нездатність суб'єкта змінити намічену програму дій в умовах, що змінилися) характеру, вимагаючи і закріплюючи в учнів певні риси чи навіть провокуючи багато конфліктів, що виражаються в шкільних труднощах.

Щоб подолати цей патогенний фактор, педагогічній спільноті необхідно перейти до усвідомленого погляду на причини шкільних труднощів, котрий передбачає розуміння школою своєї власної участі у виникненні та вирішенні цих проблем, а не перекладання відповідальності на «поганих» батьків, чи шкільних практичних психологів. Адекватне розуміння міри своєї відповідальності за провокацію насильства в освітньому закладі дозволить педагогам реалізувати ідеї безпечного навчання і виховання. Для цього потрібно: по-перше, пам'ятати, що порушення дисципліни, агресивність тощо є важливим проявом невідповідності учнів примусовій системі шкільних занять; по-друге, необхідно постійно зацікавлювати школярів навчальним матеріалом, давати їм можливість проявляти спонтанність і самостійність, а також набувати навичок ефективного спілкування і кооперації; по-третє, не вимагати роботи від учнів, а працювати разом з ними. Дати школярам можливість перейняти робочу позицію шляхом ідентифікації себе з (улюбленим) вчителем, а не шляхом виконання (абстрактних) вимог «над-Я», що проявляється в процесі маніпулювання.

У організації безпечного навчально-виховного середовища ключовою фігурою є вчитель, його професійна підготовка, об'єктивне ставлення до учнів і психологічна готовність до змін та інновацій на шляху подолання проблеми булінгу в школі. Корисними будуть тренінги соціальних умінь і практиками педагогічних дій, спрямованих на профілактику насилля в школі. Не можна залишати без уваги і учнів. З метою попередження насилля серед неповнолітніх ефективними будуть тренінги соціальних умінь і навичок та реалізація програм валеологічної культури, спроектованих на основі гуманітарних технологій.

Серед основних принципів створення безпечного середовища в освітньому закладі вчені виділяють:

- розширення свобод дітей і можливостей вибору ними видів діяльності;
- введення принципів «педагогіки співпраці» і «педагогіки підтримки»;
- розширення спільної діяльності всіх суб'єктів освіти;
- створення психологічного клімату взаємної довіри і поваги;
- проведення семінарів з проблеми профілактики насильства над неповнолітніми для вчителів всіх категорій в системі підвищення кваліфікації;

- самоосвіта і оволодіння педагогами навичками організації безпечного навчання і виховання;
- обговорення на педагогічних і методичних радах питань з шкільного насилля.

У школах Тернопільщини дійсно розпочато роботу з відповідного інформування дітей та створення механізмів надання допомоги у випадках насильства над ними. Ці механізми включають потенціал педагогів, психологів та соціальних педагогів. Однак можна сказати, що це лише перші кроки, тому діти все ще віддають перевагу самостійному вирішенню конфліктних ситуацій або залученню до цього своїх батьків. Викликає занепокоєння зменшення рівня залучення зовнішніх фахівців (громадських організацій, служб у справах дітей, міліції) до спільної роботи щодо різнорівневої профілактики явища насильства серед дітей.

Автори проекту «Попередження насильства в школі» [1, с. 36] рекомендують зосередитися на зміцненні потенціалу психологів та педагогів шкіл, а також розробці та постійному перегляді існуючих механізмів запобігання насильству серед дітей. Зокрема, слід розробити план дій щодо груп ризику серед підлітків та запровадити систему постійного відстеження випадків шкільного насильства, виявлення дітей-агресорів та організацію системної роботи фахівців із ними: індивідуально та в групі. Необхідно залучати фахівців-психологів до роботи з дитиною – жертвою насилля. Бесіди з кривдниками і жертвами мають базуватися на загальнолюдських цінностях. Важливо не залишити поза увагою батьків таких дітей, але краще таку роботу проводити спільно із соціальними службами, особливо при виявленні кризового стану сім'ї. Також робота із класним колективом має реалізовуватися згідно із загальною програмою корекції поведінки та надання допомоги дітям, які потерпіли від рідних.

Варто також на базі школи створити та постійно вдосконалювати алгоритм реагування на випадки насильства серед дітей, чітко визначити можливі дії, відповідальність та компетенції вчителя та представників адміністрації. В залежності від наявності, досвіду роботи та професійних навичок психолога та соціального педагога визначити їх роль та обсяг обов'язків у цьому алгоритмі. Роль вчителя теж має бути чітко визначеною і достатньо обмеженою, а учитель має надавати дитині лише «первинну психологічну допомогу». Дитина-агресор та постраждала дитина має отримати допомогу психолога-фахівця. Алгоритм має враховувати вимоги чинного законодавства та залучати, окрім внутрішніх ресурсів школи, сторонніх фахівців – представників служб у справах дітей, кримінальної міліції у справах дітей, громадські організації, тощо – за необхідністю.

Шкільні механізми превенції насильства, реагування на його прояви та система допомоги для дитини мають розроблятися із залученням неповнолітніх і врахуванням їхньої думки щодо підвищення довіри дітей до цих механізмів, спрямованості пропонованих дій на реальні потреби та очікування дітей. Шкільні психологи та соціальні педагоги мають бути ключовими особами в ланцюгу дій із запобігання насильству в школі, тому їм необхідне постійне підвищення кваліфікації.

Однією з можливих форм роботи з профілактики насильства в школі може виступати шкільна медіація – розв'язання конфліктних ситуацій через примирення сторін шляхом знаходження оптимального і задовольняючого обидві сторони варіанту вирішення проблеми при взаємному бажанні сторін знайти вихід з ситуації. Ця робота допоможе знизити рівень агресії в школі, надасть можливість вирішувати спірні питання ненасильницьким шляхом, усуне можливість переходу від конфлікту до насильства.

Також ефективною є робота із впровадження програм заміщення агресії серед підлітків – тренінгів розвитку соціальних навичок, індивідуальне виявлення та припинення прояву агресії, заміна агресивної поведінки на асертивну, формування та розвиток загальнолюдських моральних цінностей. Такі тренінги ефективно впроваджуються в інших країнах, а також експериментально в Україні. Через те, що батьки залишаються релевантним джерелом інформації для дітей, варто активніше залучати саме їх до профілактичної роботи з дітьми. Тобто, проводячи відповідну роботу із батьками, можна через них доносити до дітей інформацію про загальні засоби запобігання насильницьким ситуаціям та наявні форми допомоги, яку дитина може отримати на базі школи. Це особливо стосується дітей молодшого шкільного віку. Слід також проводити більше спортивних змагань командного типу в школі, виходячи з того, що брак тактильного спілкування між дітьми призводить до агресивного стилю поведінки. Також варто приділяти більше уваги психосексуальному вихованню дітей, особливо прийнятним способом вираження особистісних симпатій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубровська Є. Результати діяльності проекту «Попередження насильства в школі» та аналіз змін, що відбулися у сприйнятті проблеми за час впровадження проекту / Є. Дубровська, М. Ясеновська, М. Алексєенко, М. Дендебера. – Київ, 2012.
2. Журавель Т. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми : методичний посібник для освітян / Т. Журавель, О. Кочемировська, М. Ясеновська. – К. : ТОВ «К.І.С.», 2010.
3. Зиновьева Н. Ребенок в кризисной ситуации / Н. Зиновьева, Н. Михайлова. – Речь, 2003.
4. Фигдор Г. Дети разведенных родителей : между травмой и надеждой / Г. Фигдор. – М. : Наука, 1995.